

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра конституційного і муніципального права

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан юридичного факультету

Віталій СЕРЬОГІН

2024 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ПРИМУС В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

рівень вищої освіти: третій (доктор філософії)

галузь знань: 8 Право

спеціальність: 081 Право

освітня програма: 081 Право

вид дисципліни: за вибором

факультет: юридичний

2024/ 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного
факультету "28" серпня 2024 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Серьогін Віталій Олександрович, д.ю.н., проф., професор
кафедри конституційного і муніципального права

Програму схвалено на засіданні кафедри конституційного і муніципального права

Протокол від "26" серпня 2024 року № 11

Завідувач кафедри
конституційного і муніципального права

Марк ВОРОНОВ

Програму погоджено з гарантом освітньої професійної програми 081 Право

Гарант освітньої професійної програми

Тетяна КАГАНОВСЬКА

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного
факультету
Протокол від "28" серпня 2024 року № 1

Голова науково-методичної комісії
юридичного факультету

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Примус у конституційному праві» складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії (PhD) спеціальності 081 Право

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Викладання навчальної дисципліни «Примус у конституційному праві» має на меті забезпечити формування в аспірантів здатності розв'язувати комплексні задачі та проблеми в галузі конституційного права, здійснювати в цій галузі дослідницько-інноваційну діяльність, що передбачає глибоке осмислення наявних знань, створення нових цілісних знань, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, практичне впровадження отриманих результатів.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основні завдання вивчення дисципліни «Примус у конституційному праві» полягають у формуванні в аспірантів таких компетентностей:

ІК. Здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері права, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

ЗК01. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК03. Здатність розв'язувати комплексні проблеми на основі системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.

ЗК04. Здатність усно і письмово презентувати результати власного наукового дослідження українською та іноземною мовами, глибоко розуміти іншомовні наукові та професійні тексти за напрямом досліджень.

ЗК05. Здатність вести наукову дискусію та спір, відстоювати власні погляди в максимально ефективній, переконливій, коректній і тактовній формі, інтелектуальна чесність і вміння працювати з критикою.

СК2.01. Здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання конституційно-правових та муніципально-правових явищ і процесів; розуміти конституційно-правові і муніципально-правові проблеми, теорію та практику конституціоналізму.

СК2.02. Здатність застосовувати методи правового і міждисциплінарного дослідження конституційно-правових та муніципально-правових явищ і процесів, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

СК2.03. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність, викладати конституційно-правові дисципліни на високому теоретичному й методичному рівні.

СК2.04. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру в галузі конституційного і муніципального права та забезпечувати якість виконуваних досліджень; дотримання права інтелектуальної власності та стандартів академічної доброчесності.

СК2.05. Здатність моделювати оптимальні варіанти вирішення складних правових проблем з точки зору конституційного і муніципального права, прогнозувати можливі наслідки їх реалізації.

СК2.06. Здатність здійснювати експертну діяльність у сфері права, тлумачити здійснювати наукове тлумачення конституційно-правових і муніципально-правових актів, надавати рекомендації щодо їх удосконалення.

СК2.07. Здатність виявляти нові інституційні етичні виклики та етичні виклики в житті суспільства і пропонувати для них правові механізми розв'язання з точки зору конституційного і муніципального права.

СК2.08. Здатність до міжнародної науково-педагогічної мобільності за конституційно-правовим профілем.

1.3. Кількість кредитів – 5

1.4. Загальна кількість годин – 150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Професійна за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2й
Семестр	
3-й	3-й
Лекції	
16 год.	6 год.
Семінарські заняття	
16 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
118 год.	140 год.

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми, в результаті вивчення дисципліни «Примус у конституційному праві» аспіранти мають досягти таких програмних результатів:

ПРН01. Мати передові концептуальні та методологічні знання у сфері права і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень, отримання нових знань та здійснення інновацій.

ПРН02. Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми права державною та іноземною мовами, оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних наукових виданнях.

ПРН03. Застосовувати у фаховій діяльності знання та розуміння системи права, історії світової та української правової думки, сучасної правової доктрини, а також основних напрямів та провідних тенденцій у розвитку права.

ПРН04. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні аргументи, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні наукові джерела; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого правового та загальносоціального контекстів.

ПРН05. Планувати і виконувати теоретичні та прикладні дослідження з права та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного наукового інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу передових концептуальних і методологічних знань щодо досліджуваної проблеми з дотриманням стандартів академічної та професійної етики.

ПРН10. Готувати правові висновки, пропозиції та рекомендації за результатами правового дослідження.

ПРН11. Здійснювати доктринальне тлумачення норм національного, міжнародного та

права Європейського Союзу, здійснювати порівняльний аналіз правових явищ та процесів у різних правових системах.

ПРН12. Демонструвати лідерські якості, навички міжособистісної взаємодії, вміння працювати в команді дослідників, ефективно спілкуватися на професійному та соціальному рівнях, дотримуючись принципів наукової етики.

ПРН14. Застосовувати на постійній основі деонтологічні правила і керівні принципи наукових досліджень в галузі права з урахуванням таких аспектів, як необхідність дотримання авторських прав, недоторканності приватного життя, професійної таємниці та належних дослідницьких практик тощо.

ПРН15. Формулювати і вирішення завдань, які виникають під час науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності, що потребують поглиблених професійних знань.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Примус у конституційному праві: онтологічні, аксіологічні та праксеологічні аспекти

Тема 1. Поняття юридичного примусу та його організаційно-правові форми.

Примус як загальносоціальна категорія. Примус і переконання як основні форми регуляторного соціально-психологічного впливу на поведінку людини. Свідома поведінка особи як об'єкт примусу. Підстави і види соціального примусу.

Тема 2. Теоретико-правові засади застосування юридичного примусу в конституційному праві.

Поняття, сутність та особливості (ознаки) заходів юридичного примусу в конституційному праві. Правове переконання та правовий примус у конституційному праві. Конституційно-правовий примус у механізмі реалізації прав та обов'язків суб'єктів конституційно-правових відносин. Класифікація заходів юридичного примусу в конституційному праві. Загальна характеристика заходів юридичного примусу в конституційному праві України.

Тема 3. Заходи примусу в механізмі реалізації конституційно-правових норм

Примус як гарантія реалізації конституційно-правових норм. Принципи застосування примусу в конституційному праві. Суб'єкти, уповноважені застосовувати заходи примусу в конституційному праві. Суб'єкти, які можуть бути піддані заходам конституційно-правового примусу. Загальний порядок застосування конституційно-правового примусу. Фактичні та юридичні підстави застосування конституційно-правового примусу.

Тема 4. Гарантії законності при застосуванні конституційно-правового примусу

Поняття і види гарантій законності при застосуванні конституційно-правового примусу. Суб'єкти гарантування законності при застосуванні конституційно-правового примусу. Нагляд і контроль за застосуванням заходів конституційно-правового примусу. Пріоритетна роль органів судової влади у гарантуванні законності при застосуванні конституційно-правового примусу. Значення процесуальної форми у гарантуванні законності при застосуванні конституційно-правового примусу.

Розділ 2. Конституційні та організаційно-правові засади застосування конституційного примусу в Україні

Тема 5. Заходи попередження в конституційному праві України: ознаки, види, підстави та порядок застосування.

Поняття та ознаки заходів попередження в конституційному праві. Підстави та цілі застосування заходів попередження в конституційному праві. Суб'єкти конституційно-правових відносин, до яких можуть бути застосовані заходи попередження. Види заходів попередження в конституційному праві. Відмежування заходів попередження від інших заходів примусу в конституційному праві. Порядок застосування заходів попередження в конституційному праві.

Тема 6. Заходи припинення в конституційному праві України: ознаки, види, підстави та порядок застосування.

Поняття та ознаки заходів припинення в конституційному праві. Підстави та цілі застосування заходів припинення в конституційному праві. Суб'єкти конституційно-правових відносин, до яких можуть бути застосовані заходи припинення. Види заходів припинення в конституційному праві. Відмежування заходів припинення від інших заходів примусу в конституційному праві. Порядок застосування заходів припинення в конституційному праві.

Тема 7. Заходи правовідновлення (захисту) в конституційному праві України: ознаки, види, підстави та порядок застосування.

Поняття та ознаки конституційно-правового правовідновлення. Підстави та цілі застосування конституційно-правового правовідновлення. Суб'єкти конституційно-правових відносин, до яких можуть бути застосовані заходи конституційного правовідновлення. Види заходів правовідновлення в конституційному праві. Відмежування заходів правовідновлення від інших заходів примусу в конституційному праві. Порядок застосування заходів правовідновлення в конституційному праві.

Тема 8. Заходи конституційно-правової відповідальності в Україні: ознаки, види, підстави та порядок застосування

Поняття та ознаки конституційно-правової відповідальності. Співвідношення конституційно-правової та політичної відповідальності. Проблема співвідношення позитивної (проспективної) та негативної (ретроспективної) конституційно-правової відповідальності. Підстави та цілі конституційно-правової відповідальності. Конституційно-правовий делікт як підстава «ретроспективної» конституційно-правової відповідальності. Заходи конституційно-правової відповідальності. Відмежування заходів конституційно-правової відповідальності від інших заходів примусу в конституційному праві. Порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб.	інд.	с.р.		л	с	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Примус у конституційному праві: онтологічні, аксіологічні та праксеологічні аспекти												
Тема 1. Поняття юридичного примусу та його організаційно-правові форми	18	2	2			14	18					18
Тема 2. Теоретико-правові засади застосування юридичного примусу	20	2	2			16	20	2	2			16

в конституційному праві												
Тема 3. Заходи примусу в механізмі реалізації конституційно-правових норм	18	2	2			14	18					18
Тема 4. Гарантії законності при застосуванні конституційно-правового примусу	18	2	2			14	18					18
Разом за розділом 1	74	8	8			58	74	2	2			70
Розділ 2. Конституційні та організаційно-правові засади застосування конституційного примусу в Україні												
Тема 5. Заходи попередження в конституційному праві України: ознаки, види, підстави та порядок застосування	20	2	2			16	20	2	2			16
Тема 6. Заходи припинення в конституційному праві України: ознаки, види, підстави та порядок застосування	18	2	2			14	18					18
Тема 7. Заходи правовідновлення (захисту) в конституційному праві України: ознаки, види, підстави та порядок застосування	20	2	2			16	20					20
Тема 8. Заходи конституційно-правової відповідальності в Україні: ознаки, види, підстави та порядок застосування	18	2	2			14	18	2				16
Разом за розділом 2	76	8	8			60	76	4	2			70
Усього годин	150	16	16			118	150	6	4			140

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Поняття юридичного примусу та його організаційно-правові форми	2	-
2	Теоретико-правові засади застосування юридичного примусу в конституційному праві	2	2
3	Заходи примусу в механізмі реалізації конституційно-правових норм	2	-
4	Гарантії законності при застосуванні конституційно-правового примусу	2	-
5	Заходи попередження в конституційному праві України: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	2	-
6	Заходи припинення в конституційному праві України: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	2	-
7	Заходи правовідновлення (захисту) в конституційному праві України: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	2	-
8	Заходи конституційно-правової відповідальності в Україні: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	2	2
	Разом	16	4

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Зміст завдання	Кількість годин	
			Денна форма	Заочна форма
1	Поняття юридичного примусу та його організаційно-правові форми	Конспектування першоджерел за темою	14	16
2	Теоретико-правові засади застосування юридичного примусу в конституційному праві	Конспектування першоджерел за темою	16	18
3	Заходи примусу в механізмі реалізації конституційно-правових норм	Конспектування першоджерел за темою	16	16
4	Гарантії законності при застосуванні конституційно-правового примусу	Конспектування першоджерел за темою	14	18
5	Заходи попередження в конституційному праві України: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	Конспектування першоджерел за темою	16	16
6	Заходи припинення в конституційному праві України: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	Конспектування першоджерел за темою	14	18
7	Заходи правовідновлення (захисту) в конституційному праві України: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	Конспектування першоджерел за темою	14	18
8	Тема 8. Заходи конституційно-правової відповідальності в Україні: поняття, ознаки, види, підстави та порядок застосування	Конспектування першоджерел за темою	14	18
	Разом		118	140

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання розвивають можливості самостійної роботи і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Індивідуальні завдання з дисципліни «Примус у конституційному праві» полягають у підготовці презентації чи есе за визначеною або обраною аспірантом за допомогою викладача темою та інших видів робіт, які затверджуються кафедрою. Терміни видачі, виконання і захисту індивідуальних завдань визначаються програмою навчальної дисципліни.

Індивідуальні завдання виконуються особою, яка навчається, самостійно із одержанням необхідних консультацій з боку науково-педагогічного працівника. Допускаються випадки виконання робіт комплексної тематики кількома особами.

Індивідуальні завдання розвивають можливості самостійної роботи і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Індивідуальні завдання можуть виконуватися у формі наукових статей, виступів (доповідей) на наукових конференціях, наукових есе тощо.

6.1. Правила виконання презентацій

Створення презентацій є однією з форм науково-дослідницької роботи.

Презентація виконується за допомогою програми Microsoft Office PowerPoint и повинна складатися не менше, ніж з 15 слайдів.

Матеріал на слайді можна розділити на головний і додатковий. *Головний* необхідно виділити, щоб при демонстрації слайда він ніс основне смислове навантаження: розміром тексту або об'єкта, кольором, спецефектами, порядком появи на екрані. *Додатковий* матеріал призначений для підкреслення основної думки слайда.

Для різних видів об'єктів рекомендуються різні розміри шрифту. Заголовок слайда краще писати розміром шрифту 22-28, підзаголовок і підписи даних в діаграмах – 20-24, текст, підписи і заголовки осей в діаграмах, інформацію в таблицях – 18-22.

Для виділення заголовка, ключових слів використовуйте напівжирний або підкреслений шрифт. Для оформлення другорядної інформації та коментарів – курсив. На всіх слайдах презентації використовуйте шрифт одної назви.

Для гарного сприйняття презентації з будь-якої відстані в залі, текст краще набирати шрифтом Arial, Bookman Old Style, Calibri, Tahoma, Times New Roman або Verdana.

1. На першому слайді слід вказати назву МОН, назву ВНЗ, кафедру, прізвище, ім'я та по батькові аспіранта і тему презентації, номер навчальної групи.

2. На другому слайді подається зміст презентації.

3. На інших слайдах – наповнення теми.

4. У тексті на слайдах не допускається скорочення слів, крім загальноновживаних (ООН, ЄС, ОБСЄ та ін.).

5. Слайди повинні бути тезисними. Для надання презентації PowerPoint наочності і, якщо це необхідно, барвистості на деяких слайдах можна розмістити різні схеми, графіки, фотографії, малюнки, колажі. Вставлені фотографії або картинки повинні бути високої якості і досить великого розміру, інакше при розтягуванні вони втрачають різкість, чим можуть тільки зіпсувати ефект від презентації. При підготовці презентації може бути використаний звуковий супровід.

6. Презентація повинна бути підготовлена у наданому фоні (шаблон слайда). Не слід робити слайди занадто строкатими і розрізненими за кольорним рішенням. Це шкодить формуванню нестійких зорових образів.

7. Слайди повинні або акцентувати увагу на чомусь, або візуалізувати матеріал (ті ж таблиці, схеми, малюнки з позначеннями, якщо є). Не ставте на одному слайді відразу кілька блоків зорової або текстової інформації. Це відволікає, розсіює увагу, погіршує

концентрацію.

8. Слайд повинен бути простим для сприйняття – небагато тексту на одному слайді. Створення презентації включає ряд етапів:

1. Вибір теми.

Аспірант самостійно вибирає тему з переліку тем індивідуально-дослідних завдань. При цьому слід враховувати, що аспірант має право в обсязі навчальної програми з громадських об'єднань в Україні самостійно обрати тему презентації, яка повинна бути погоджена з викладачем.

2. Аналіз літератури з даної теми.

Презентація – це супровід доповіді або виступу, тому спочатку необхідно розробити концепцію виступу, а потім вже братися за складання презентації.

В основному презентація повинна базуватися на матеріалах з підручників. Тому створенню презентації повинне передувати ретельне й поглиблене вивчення літератури, що відноситься до даної теми. Насамперед, корисно ознайомитися з науковою працею (або зазначеними главами, параграфами, сторонками) у цілому, щоб одержати про неї початкове загальне уявлення, яке може бути розширене за рахунок перегляду передмови, змісту і висновку роботи, якщо вони є. Головне на цьому етапі – виявити стрижневі проблеми досліджуваної теми й зробити їх основними пунктами плану презентації.

3. Виклад змісту теми за допомогою слайдів.

У презентації повинні бути послідовно розглянуті всі питання плану. Важливо прагнути до того, щоб теоретичний зміст роботи пов'язувався з аналізом практично-правових явищ. Аспірант повинен уміти показати, яке практичне значення має знання принципів, закономірностей і категорій.

Під час створення слайдів не варто користуватися застарілими джерелами, у яких можуть міститися помилкові погляди, неточні формулювання і висновки, застарілі цифрові дані. Отже, вміння виділяти головні теоретичні питання і роз'яснювати їх на конкретному матеріалі, використовуючи при цьому сучасну літературу, – такі основні вимоги до підготовки презентації.

Критерії оцінювання презентацій:

1. Ступінь досягнення мети.
2. Зрозумілість і точність викладення авторської позиції.
3. Індивідуальність (авторство, неповторність).
4. Аргументованість (переконливість) позиції.
5. Володіння нормативною, навчальною та науково-монографічною базою.

6.2. Правила виконання есе

Есе (фр. *essai* «спроба, проба, нарис», від лат. *exagium* «зважування») – літературний жанр прозового твору невеликого обсягу і вільної композиції.

На сьогодні есе розглядається у чотирьох аспектах:

1. Жанр критики, літературознавства, що характеризується вільним трактуванням будь-якої проблеми.

2. Різновид нарису, в якому головну роль грає не відтворення факту, зображення вражень, роздумів і асоціацій.

3. Прозовий етюд, який представляє спільні або попередні міркування про який-небудь предмет або з якогось приводу.

4. У сучасному літературознавстві – нарис або стаття, насичені теоретичними, філософськими роздумами

У будь-якому разі есе – це роздум автора над якоюсь проблемою. Тому в есе допускається полеміка з точкою зору інших авторів. Втім цитувати інших авторів можна, але помірковано й доречно. Есе – це абсолютно самостійна робота, написана власним стилем і мовою, тому чим менше цитат, тим краще.

Сьогодні програма підготовки аспіранта передбачає розвиток його творчості. Тому часто на заняттях з гуманітарних дисциплін вдаються саме до написання есе. Есе може бути представлено у вигляді міркування про те, що було почуто, або прочитано, але в будь-якому випадку тема повинна містити якусь проблему. Стиль у есе передбачається вільний, іноді навіть розмовний.

Есе, ймовірно, є найбільш простим способом викладу своїх думок у письмовій формі. У ході написання есе слід не просто висунути певну проблему, а також виявити певне аналітичне міркування.

При написанні есе слід дотримуватися наступних рекомендацій. Передусім, необхідно вивчити матеріал, що стосується порушеного питання або обраної проблеми. Щодо прочитаного матеріалу слід скласти особистісне враження, власне судження на конкретну тему. Далі треба підготувати аргументацію на захист своєї позиції. Особливим випадком є ситуація, коли ви виявляєте незгоду з позицією автора. У такому разі слід мати вагомі аргументи для обґрунтування своєї позиції. У висновку слід зробити висновки, підвести підсумки своїх роздумів.

Для того, аби краще зрозуміти, що таке есе і як його слід писати, краще за все спиратися на схему (алгоритм). Спочатку треба сформулювати проблему, над якою здійснюватимуться роздуми. Ця проблема закладена вже в саму назву есе, її тільки слід більш широко сформулювати. Під час своїх роздумів і міркувань необхідно висувати ті чи інші припущення (тези). Аби проаналізувати ці припущення, слід навести деякі аргументи за чи проти. Після того, як були висунуті всі припущення з поставленого питання, і вони були проаналізовані, слід зробити висновок. У висновку має бути ще раз згадана проблема і надана коротка відповідь, до чого дійшов автор.

Есе легше буде читати, якщо кожную частину виокремити в окремий абзац. Також кожен доказ (аргумент) можна розпочати з нового рядка.

Структура і обсяг есе

Структура есе визначається вимогами, що ставляться до нього:

1. Думки автора есе з проблеми викладаються у формі коротких тез.
2. Думка має бути підкріплена доказами – тому за тезою слідує аргументи.

Аргументи – це факти, явища суспільного життя, події, життєві ситуації і життєвий досвід, наукові докази, посилання на думку вчених тощо. Краще наводити два аргументи на користь кожної тези: один аргумент здається непереконливим, три аргументи можуть «перевантажити» текст, виконаний в жанрі, орієнтованому на стислість і образність. Таким чином, есе набуває кільцевої структури (кількість тез і аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки розвитку думки):

- вступ;
- теза 1, аргументи;
- теза 2, аргументи;
- теза 3, аргументи;
- теза N, аргументи.
- висновок.

При написанні есе важливо також враховувати наступні моменти:

1. Вступ і висновок повинні фокусувати увагу на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновку – резюмується точка зору автора).

2. Необхідне виокремлення абзаців, червоних рядків, встановлення логічного зв'язку абзаців: так досягається цілісність роботи.

3. Стиль викладу: есе властиві емоційність, експресивність, художність. Фахівці вважають, що належний ефект забезпечують короткі, прості, різноманітні за інтонацією пропозиції, вмиле використання «найсучаснішого» розділового знаку – тире. Втім, стиль відображає особливості особистості, про це теж корисно пам'ятати.

Обсяг есе – 7-10 сторінок комп'ютерного тексту. Есе має бути виконане комп'ютерним набором на аркушах паперу формату А-4. Поля: верхнє і нижнє – 2 см., ліве – 2,5 см., праве –

1,5 см. Нумерація сторінок – у верхньому правому куті, титульна сторінка не нумерується. Оформлення цитат – посторінкове скрізне. Список використаних джерел подається наприкінці тексту і має становити 5-7 найменувань.

Критерії оцінювання есе

При перевірці та оцінці есе звертається увага на наступні критерії:

1. Ступінь досягнення мети.
2. Зрозумілість і точність викладення авторської позиції.
3. Індивідуальність (авторство, неповторність).
4. Аргументованість (переконливість) позиції.
5. Володіння нормативною, навчальною та науково-монографічною базою.
6. Навички письмової мови.

6.3. Теми для презентацій (есе)

1. Примус і переконання як основні форми регуляторного соціально-психологічного впливу на поведінку людини.
2. Підстави і види соціального примусу.
3. Поняття, сутність та особливості (ознаки) заходів юридичного примусу в конституційному праві.
4. Конституційно-правовий примус у механізмі реалізації прав та обов'язків суб'єктів конституційно-правових відносин.
5. Принципи застосування примусу в конституційному праві.
6. Фактичні та юридичні підстави застосування конституційно-правового примусу.
7. Суб'єкти гарантування законності при застосуванні конституційно-правового примусу.
8. Пріоритетна роль органів судової влади у гарантуванні законності при застосуванні конституційно-правового примусу.
9. Порядок застосування заходів попередження в конституційному праві.
10. Порядок застосування заходів припинення в конституційному праві.
11. Порядок застосування заходів правовідновлення в конституційному праві.
12. Порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності.

7. Методи навчання

Методи навчання – це впорядковані способи діяльності педагога і студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів та засобів навчальної діяльності.

При викладанні та опануванні студентами навчальної дисципліни Інституту громадянського суспільства використовуються наступні методи навчання:

- словесні (розповідь, пояснення, лекція, бесіда);
- наочні (ілюстрація);
- практичні (вирішення кейсів).

Крім того, за рівнем самостійної розумової діяльності застосовуються методи:

- проблемного викладу;
- частково-пошуковий метод;
- дослідницький метод

8. Методи контролю

Методи контролю – це способи діагностичної діяльності, які дозволяють здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих аспірантами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Самоконтроль призначений для самооцінки здобувачами вищої освіти якості засвоєння навчального матеріалу навчальної дисципліни (розділу, теми). З цією метою в навчальних

посібниках для кожної теми (розділу), а також у методичних розробках для семінарських занять передбачаються питання для самоконтролю.

Кафедральний контроль проводиться з метою оцінки рівня підготовки аспірантів з навчальної дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролю.

В освітньому процесі використовуються такі види контролю результатів навчання: вхідний, поточний протягом семестру, контрольні роботи, передбачені навчальним планом, приймання індивідуальних завдань, курсових робіт, підсумковий семестровий, відстрочений контроль.

Вхідний контроль проводиться перед вивченням нового курсу з метою визначення рівня підготовки аспірантів з дисциплін, які забезпечують цей курс. Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, що відповідають програмам попереднього навчання. Результати контролю аналізуються на кафедральних (міжкафедральних) нарадах та засіданнях методичних комісій спільно з науково-педагогічними працівниками, які проводять заняття із забезпечувальною дисципліни. За результатами вхідного контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги аспірантам, коригування освітнього процесу.

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять протягом семестру. Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового контролю на практичних, семінарських заняттях, лекціях, у формі колоквиуму, виступів аспірантів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Конкретні форми проведення поточного контролю та критерії оцінки рівня знань визначаються програмою навчальної дисципліни. Результати оцінювання роботи аспірантів мають бути доведені до відома аспірантів своєчасно. Формою поточного контролю є ректорські контрольні роботи. Результати оцінювання ректорських контрольних робіт можуть зараховуватися як результати виконання контрольної роботи, передбаченої навчальним планом.

Підсумковий семестровий контроль з навчальної дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання аспіранта. Він проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу, та в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни. Семестровий контроль проводиться у формі заліку або семестрового екзамену з конкретної навчальної дисципліни. Аспіранта допускають до семестрового контролю за умови виконання ним усіх видів робіт, передбачених навчальним планом на семестр з цієї дисципліни.

Семестровий екзамен – форма підсумкового контролю з окремої навчальної дисципліни за семестр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу. Екзамени складають за екзаменаційними білетами, затвердженими кафедрою. Викладач в обов'язковому порядку повинен ознайомити аспірантів зі змістом екзаменаційних питань, зразком екзаменаційного білету на початку вивчення навчальної дисципліни.

Максимальна сума балів, яку може набрати аспірант при складанні екзамену з навчальної дисципліни, складає 40.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів, передбачених програмою навчальної дисципліни та балів, набраних при складанні семестрового екзамену.

Максимальна сума балів, які може набрати аспірант при вивченні навчальної дисципліни, складає 100.

Питання, які виносяться на складання проміжного та підсумкового контролю

1. Примус як загальносоціальна категорія.
2. Примус і переконання як основні форми регуляторного соціально-психологічного впливу на поведінку людини.
3. Свідома поведінка особи як об'єкт примусу.
4. Підстави і види соціального примусу.
5. Поняття, сутність та особливості (ознаки) заходів юридичного примусу в конституційному праві.
6. Правове переконання та правовий примус у конституційному праві.
7. Конституційно-правовий примус у механізмі реалізації прав та обов'язків суб'єктів конституційно-правових відносин.
8. Класифікація заходів юридичного примусу в конституційному праві.
9. Загальна характеристика заходів юридичного примусу в конституційному праві України.
10. Примус як гарантія реалізації конституційно-правових норм.
11. Принципи застосування примусу в конституційному праві.
12. Суб'єкти, уповноважені застосовувати заходи примусу в конституційному праві.
13. Суб'єкти, які можуть бути піддані заходам конституційно-правового примусу.
14. Загальний порядок застосування конституційно-правового примусу.
15. Фактичні та юридичні підстави застосування конституційно-правового примусу.
16. Поняття і види гарантій законності при застосуванні конституційно-правового примусу.
17. Суб'єкти гарантування законності при застосуванні конституційно-правового примусу.
18. Нагляд і контроль за застосуванням заходів конституційно-правового примусу.
19. Пріоритетна роль органів судової влади у гарантуванні законності при застосуванні конституційно-правового примусу.
20. Значення процесуальної форми у гарантуванні законності при застосуванні конституційно-правового примусу.
21. Поняття та ознаки заходів попередження в конституційному праві.
22. Підстави та цілі застосування заходів попередження в конституційному праві.
23. Суб'єкти конституційно-правових відносин, до яких можуть бути застосовані заходи попередження.
24. Види заходів попередження в конституційному праві.
25. Відмежування заходів попередження від інших заходів примусу в конституційному праві.
26. Порядок застосування заходів попередження в конституційному праві.
27. Поняття та ознаки заходів припинення в конституційному праві.
28. Підстави та цілі застосування заходів припинення в конституційному праві.
29. Суб'єкти конституційно-правових відносин, до яких можуть бути застосовані заходи припинення.
30. Види заходів припинення в конституційному праві.
31. Відмежування заходів припинення від інших заходів примусу в конституційному праві.
32. Порядок застосування заходів припинення в конституційному праві.
33. Поняття та ознаки конституційно-правового правовідновлення.
34. Підстави та цілі застосування конституційно-правового правовідновлення.
35. Суб'єкти конституційно-правових відносин, до яких можуть бути застосовані заходи конституційного правовідновлення.
36. Види заходів правовідновлення в конституційному праві.
37. Відмежування заходів правовідновлення від інших заходів примусу в

конституційному праві.

38. Порядок застосування заходів правовідновлення в конституційному праві.
39. Поняття та ознаки конституційно-правової відповідальності.
40. Співвідношення конституційно-правової та політичної відповідальності.
41. Проблема співвідношення позитивної (проспективної) та негативної (ретроспективної) конституційно-правової відповідальності.
42. Підстави та цілі конституційно-правової відповідальності.
43. Конституційно-правовий делікт як підстава «ретроспективної» конституційно-правової відповідальності.
44. Заходи конституційно-правової відповідальності.
45. Відмежування заходів конституційно-правової відповідальності від інших заходів примусу в конституційному праві.
46. Порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності.

9. Схема нарахування балів

Денна форма навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях $\Sigma 30 = 30$:

Формула обчислення

$$\Sigma 30 = \frac{\Sigma 1}{\Sigma 2} \times 6 \text{ (шість)}$$

Примітка:

$\Sigma 30$ – сума максимальної кількості балів

$\Sigma 1$ – сума балів, що отримав аспірант за відповіді на практичних (семінарських) заняттях.

$\Sigma 2$ кількість семінарських занять протягом семестру.

6 – коефіцієнт

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Екзамен	Сума	
Розділ 1				Розділ 2				Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Разом		
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8					
Σ30								20	10	60	40	100

T1, T2... T4 – теми семінарських занять

Відповідь на семінарському занятті – **1-5 балів**.

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях за п'ятибальною шкалою оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- аспірант активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;
- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;
- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- аспірант активно працює протягом практичного заняття;

- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;

- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- аспірант на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;
- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;

- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, причому відповіді нечіткі;

- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;

- аспірант виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;

- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- аспірант припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;

- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Заочна форма навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповідь на семінарському занятті – 10:

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання				Екзамен	Сума
Семінарське заняття	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Разом		
10	30	20	60	40	100

Відповідь на семінарському занятті – **2-10 балів**.

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях за п'ятибальною шкалою оцінок.

10 балів ставиться за наступних умов:

- аспірант активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;

- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;

- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

8 балів ставиться за наступних умов:

- аспірант активно працює протягом практичного заняття;

- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;

- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

6 балів ставиться за наступних умов:

- аспірант на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;
- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;

- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, причому відповіді нечіткі;

- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

4 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;

- аспірант виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;

- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

2 бали ставиться за наступних умов:

- аспірант припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;

- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

Правові акти:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

3. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент): Закон України від 10.09.2019 р. № 39-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20#Text>

4. Регламент Конституційного Суду України: ухвалений на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/reglament.pdf>.

5. Рекомендації щодо внесення до Конституційного Суду України конституційних скарг. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib>

[shchodo-vnesennya-dokonstytuciynogo.](#)

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25.11.1997 № 6-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25.12.1997 № 9-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 09.06.1998 № 8-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98>.

10. Рішення Першого сенату Конституційного Суду України від 22.01.2020 № 1-р(І)/2020 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України». URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p1_2020.pdf.

Підручники та навчальні посібники:

1. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за ред. А.Ю. Олійника. Київ: Скіф, 2012. 552 с.

2. Конституційне право : підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер ; ОБСЄ. Київ : ВАІТЕ, 2021. 528 с.

3. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т.2 / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2008. 800 с.

4. Конституційне право України: підручник / за ред. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

5. Конституція України: наук.-практ. коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

6. Проблеми сучасної конституціоналістики. Випуск 1: навч. посіб. / за ред. М.П. Орзіха. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 272 с.

7. Проблеми сучасної конституціоналістики. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні: навч. посіб. / за ред. М.П. Орзіха. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 432 с.

8. Проблеми сучасної конституціоналістики. Випуск 3: Сучасний український конституціоналізм: навч. посіб. / за ред. А.Р. Крусян. Одеса: Фенікс, 2015. 526 с.

9. Серьогін В. О. Конституційне право України: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 368 с.

10. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

Допоміжна література:

1. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44–47.

2. Алфьоров С. М. Теоретичні засади конституційно-правового делікту. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 3–8.

3. Бакумов О. С. Забезпечення юридичної відповідальності держави – ключовий виклик правової реформи в сучасній Україні. *Вісник ХНУВС*. 2019. № 2 (85). С. 21-30.
4. Бакумов О. С. Конституційно-правова відповідальність як провідний вид юридичної відповідальності держави в сучасній Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2(23). Том 3. С. 29-36.
5. Батанов О.В. Суб'єкти відповідальності у місцевому самоврядуванні: питання теорії та практики. *Держава і право: зб. наук. праць*. 2003. Вип. 19. С. 182–188.
6. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2007. 18 с.
7. Батанова Н. М. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. С. 147–155.
8. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 323–327.
9. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211–218.
10. Батанова Н. М. Проблеми конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України в контексті зарубіжного досвіду. *Правова держава*. 2023. № 34. С. 326–336.
11. Батанова Н. М. Феномен конституційно-правової відповідальності: аксіологічний потенціал та проблеми ефективності реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 83-88.
12. Батанова Н. М. Функції конституційно-правової відповідальності: методологічні проблеми дослідження. *Правова держава*. 2020. № 31. С. 24–30.
13. Батанова Н. М. Функції Конституційно-правової відповідальності: проблеми концептуалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 100–104
14. Бисага Ю. Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 18 с.
15. Бібікова М. О. Конституційна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 26-27. С. 137-138.
16. Болсунова О. М. Аксіологія юридичної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 62-65.
17. Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2017. № 10. С. 28–33.
18. Боняк В. О. Інтерпретація поняття «конституційний делікт» у сучасній доктрині конституційного права. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 17.03.2017). Ч. 1. С. 13–15. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1204/1/1.pdf>
19. Гаврильців М. Т. Співвідношення конституційно-правової та політичної відповідальності як засобів відповідальності органів влади перед народом. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. 1. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 27-32.
20. Гайду С. О. Державно-правовий примус як метод реалізації політичної функції України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 80. Частина 1. С. 18-23.
21. Гансецька Е. В. Особливості вітчизняної моделі інституту імпічменту глави держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 42–45.
22. Гецько В. В. Законодавство України про конституційно-правову відповідальність депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 109 – 111.
23. Гецько В. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад : проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 195 с.

24. Дашковська О. Конституційна відповідальність : методологічні засади дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3(74). С. 101–107.
25. Демиденко І. Теоретико-правове розуміння конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 6. С. 354–362.
26. Демиденко В. О. Конституційно-правова відповідальність: позитивний і ретроспектив-ний аспекти. *Формування громадянського суспільства та правової держави в кон-тексті європейської інтеграції* : тези доповідей наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 квіт. 2006 р. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. I. С. 46–49.
27. Домбровська О. В. Поняття та особливості конституційно-правової відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2008. №4. С.79-83.
28. Єзеров А., Пирогов В. Практика Верховного Суду у справах щодо юридичних актів (рішень, дій та бездіяльності) Президента України. *Український часопис конституційного права*. 2019. № 1. С. 19–30.
29. Єсімов С. С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 52–57.
30. Зайчук О. В. Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 311–312.
31. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної Української держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 19 с.
32. Каленіченко Л. І. Відповідальність як форма державно-правового примусу: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис.... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2018. 43 с.
33. Каленіченко Л. І. Державно-правовий примус та система його форм. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: матер. наук.-практ. конф. Харків: ХНУВС, 2017. С. 89-92. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/27.pdf
34. Каленіченко Л. І. Поняття та ознаки державно-правового примусу. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 3 (78). С. 21-30.
35. Каленіченко Л. І. Система форм державно-правового примусу. *Jurnalul Juridic National:Teorie si Practica*. 2018. № 2. С. 10-14. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3124eab3-cf22-4b7e-80f8-abcf53e9f304/content>
36. Кміта О. Відповідальність за порушення режиму законності у взаємодії органів державної влади та об'єднань громадян. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 7(45). С.108-117.
37. Книш В. В. Аналіз позитивного досвіду конституційно-правової відповідальності (на підґрунті зарубіжних країн). *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 7. С. 146-149.
38. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 420 с.
39. Ковалів М. В., Єсімов С. С. Тенденції розвитку інституту державного примусу в умовах європейської інтеграції України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2017. № 16. С. 54–59.
40. Колюх В. В. Конституційно-правова відповідальність та державний примус у конституційному праві України. *Наше право*. 2015. № 3. С. 24-30.
41. Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні / Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. та ін. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 112 с.
42. Кравцова З. С. Окремі аспекти конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб державної влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Т. 1. № 73. С. 57–63.

43. Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2004. 19 с.
44. Кресіна І. О., Коваленко А. А., Балан С. В. Інститут імпичменту : порівняльний політико-правовий аналіз. Київ: Юрид. думка, 2004. 176 с.
45. Лесько Н. Державний примус: поняття та характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2022. № 1 (33). С. 106-113.
46. Майданник О. О. Конституційно-правова відповідальність: ознаки, підстави, суб'єкти. *Право України*. 2001. № 2. С. 92–95, 118.
47. Малоожон О. Конституційно-правова відповідальність органів державної влади в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 61-69.
48. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2000. 16 с.
49. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 168–172.
50. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: критерії класифікації та види. *Віче*. 1999. № 10. С. 25–32.
51. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... к.ю.н. : 12.00.02. Київ, 2000. 180 с.
52. Наливайко Л. Р. Позитивний та ретроспективний аспекти конституційно-правової відповідальності. *Нова політика*. 1999. № 3. С. 54–58.
53. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності у сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. №10. С. 45-50.
54. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10, 081. Одеса, 2018. 526 с.
55. Олейников С. М. Державно-правовий примус в умовах політичних режимів. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 3(37). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18859/1/Oleinikov_54-62.pdf
56. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.
57. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Відповідальність держави перед особою в контексті розвитку громадянського суспільства. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 3–11.
58. Оніщенко Н. М., Стоєцький С. В., Сунегін С. О. До питання про відповідальність держави перед громадянським суспільством. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 9–13.
59. Ортинський В. Погляд на державний примус у контексті європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2018. Випуск 5. № 889 (17). С. 4-10.
60. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 16. Том 1. С. 22-24.
61. Пащенко А. О. Конституційна відповідальність: проблема «позитивного» та «негативного» аспекту (загальнотеоретичні питання). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12(1). С. 93-97.
62. Пащенко А. О. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності. *Право України*. 2012. № 5. С. 7–19.
63. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 246 с.

64. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційно-правова відповідальність. *Правова держава: Щорічник наук. праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. 2000. Вип. 13. С. 114–130.
65. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01; 12.00.02. Київ, 2017. 503 с.
66. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 22 с.
67. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління: наук.-метод. розробка / авт. кол.: Е.А. Афонін, О.Л. Валецький, В.В. Голубь та ін.; за заг. ред. В.А. Ребкала, В.А. Шахова. Київ: НАДУ, 2011. 44 с.
68. Проблеми правової відповідальності : монографія / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків : Право, 2014. 348 с.
69. Рижук І. В. Види конституційно-правової відповідальності парламентаріїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Випуск 6/1. С. 119–123.
70. Рижук І. В. Конституційна модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: дис... канд. юрид. наук: спец.12.00.02. Ужгород, 2016. 215 с.
71. Рижук І. В. Об'єктний та суб'єктний склад конституційно-правової відповідальності парламентаріїв. *Актуальні питання правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : мат. міжнар. наук.- практ. конф., (02-03 лютого 2012 р., м. Харків). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т.1. С. 38–40.
72. Рижук І. В. Парламентарії як суб'єкти конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Випуск 21. С. 159–161.
73. Рижук І. В. Правове регулювання конституційно-правової відповідальності парламентаріїв в Україні та зарубіжних країнах. *Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2015. Випуск 2. С. 42–48.
74. Рижук І. В. Розмежування понять «конституційно-правова відповідальність» та «політична відповідальність». *Актуальні проблеми розвитку світової науки*: мат. міжнар. наук.-практ. конф., (14 вересня 2015 р., м. Київ). Київ : Центр наукових публікацій, 2015. С. 104–108.
75. Рижук І. В. Розпуск парламенту як форма солідарної відповідальності народних депутатів України. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : мат. міжнар. наук.-практ. конф., (24 лютого 2013 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2013. С. 23–25.
76. Рижук І. В. Теоретико-правова характеристика позитивної відповідальності парламентаріїв. *Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2012. Випуск 3(43). С. 30–36.
77. Розвадовський В. І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Збірник наукових статей*. С. 118–130.
78. Савчин М. В. Конституційна відповідальність у контексті правового захисту Основного Закону. *Держава і право*. 2002. Вип. 16. С. 103–109.
79. Середюк В. В. Відповідальність держави як елемент поняття «правова держава». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 42–45.
80. Сировацький В. І. Філософсько-правовий контент державного примусу у темпорально-просторовому дискурсі : дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.12. Львів, 2020. 461 с.
81. Слатвінська В. М. Конституційна відповідальність экс-глави держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 2. С. 8–11.

82. Слободяник Т. М. Муніципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 262 с.
83. Стрижак А. Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави. *Право України*. 2010. № 6. С. 4-12.
84. Сухонос В. В., Кобзева Т. О. Конституційна відповідальність як вид юридичної відповідальності: проспективний та ретроспективний аспекти. *Європейські перспективи*. 2022. № 4. С. 5-11.
85. Сушинський О. Конституційна субсидіарна відповідальність: концептуальний аспект. *Вибори та демократія*. 2006. №3(9). С. 51-59.
86. Тацій В.Я. Правозахисний напрям інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. 4-5. С. 32-41.
87. Тихий В. Захист конституційних прав і свобод Конституційним Судом України за зверненням фізичних і юридичних осіб. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 2. С. 65–69.
88. Ткаченко Ю.В. Форми (види) конституційно-правової відповідальності. *Форум права*. 2013. № 2. С. 549-555.
89. Червяцова А.О., Ярмиш О.Н. Конституційно-правові санкції: поняття і класифікація. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1028. Серія: Право. 2012. Випуск № 12. С. 81-84.
90. Чурсін В. П. Конституційно-правові санкції в системі відповідальності у сфері місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 268-276.
91. Шаповал В.Д. Конституційно-правовий делікт як підстава для настання конституційно-правової відповідальності в органах місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 48–54.
92. Шевчук А.А. Межі застосування державного примусу у правовій державі. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23403/1/89-90.pdf>
93. Шкабаро В.М. Конституційно-правова відповідальність як гарантія локальної демократії в Україні. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: Право. 2021. № 2(3). С. 80-85.
94. Яремчук С. В. До проблеми формування інституту відповідальності держави перед особою в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 41–52.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – <http://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. – <http://www.president.gov.ua/>
3. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. – <http://www.ccu.gov.ua/>